

Rigó Balázs¹

**A kivívott és közben látenssé vált állampolgári jog.
(Az angol esküdtszék története – Antal Tamás)²**

I. Genezis

Antal Tamás közel egy évtizede megjelent összefoglaló³ majd az évek során számos résztanulmány után kutatásai eredményeit *Az angol esküdtszék története* c. munkájával összegezte. Ez a folyamat azonban nem ért véget, mivel a mű megjelenése óta további publikációk láttak napvilágot a szerző tollából. A tíz fejezetre és függelékre tagolt kötet⁴ az esküdtszék genezisével indul (9-17. o.). Ebben a szerző azzal veszi fel a gondolatmenet fonalát, hogy az esküdtszék eredetének majd a *writ* fogalomtörténetének a vázlatát nyújtja. A külföldi irodalmat számba véve megállapítja, hogy már az ókorban megjelent olyan szerv, amely laikusokból állva ítélkezett a nép tagjai felett, és ez alapján a funkcionális hasonlóság alapján Sulla idején a büntetőeljárások alapvetően esküdtbíróságoknak tekinthetők. Míg a kereszténység eszmeiségéből fakadóan az esküdtszék a vádlott élő lelkiismerete, további hasonlóságot pedig a tizenkét apostol vagy Izrael tizenkét törzse szolgáltat a képzettársításhoz. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy már a kereszténység felvétele előtt is láthatóak hasonló jelenségek.

Az esküdtszék már térben és időben közelebbi eredetének kérdése az angolszász vagy egyéb germán törzsekhez kötődik, nevezetesen beszélhetünk kontinentális germán, azon belül népi eredetről. A kontinensnél maradván az irodalomban megtalálható a *jury*-nek a frank királyok törvénykezési előjogából fakadó levezetése majd átvétele, vagy a normann hódítást megelőző germán eredet. Míg egy másik elmélet szerint Hódító Vilmos korában Normandiában nem létezett esküdtszék, így nem volt lehetséges annak átvétele sem. A brit-szigetre térve, az irodalomban megjelent, hogy kapcsolatnak kell lennie II. Ethelred (978-1013, 1014-1016) *wantage-i törvényében* (997) foglalt tizenkét lovagja és II. Henrik (1154-1189) uralkodása alatt elfogadott *Clarendoni Assize* (1166) első artikulusa között, amely alapján egy tucatnyi szabad és becsületes ember emelt vádat, pontosabban segédkezett a vádemelésben a kiemelt súlyú büntetőügyekben. Ezt cáfolva került képbe, hogy skandináv eredetű lehet az intézmény. Hiszen már a kereszténység felvétele előtt tizenkét bíró vagy hasonló személy törvénykezett, illetve emelt vádat az ún. béke helyszínén, amely mogyoróvesszőkkel körülfont magaslaton állt. A germán kirajzással terjedt át a népi bíráskodás e formája a teuton, majd a frank területekre. Utóbbinál állandósult egy testület, amely a tudományvételben, a tények összegyűjtésében játszott szerepet. Természetesen a *sui generis* angol eredet sem hiányozhat az irodalomból. Ez alapján éppen fordítva történt minden, nem a normandiaiak hatottak az angolokra, hanem Hódító Vilmos inkább továbbfejlesztette az Angliában már létező bírósági intézményt, és nem újat honosított meg Normandiából. Ennek fényében már Nagy Alfréd (871-899) korában kialakult az esküdtszék. Majd az is felmerült, hogy a nép szószólóiban kellene keresni az esküdtek eredetét.

¹ Adjunktus (PhD). ELTE-ÁJK, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék. rigó.balazs@ajk.elte.hu
ORCID: 0000-0003-0112-9546

² DOI: 10.59558/jesz.2023.3.67

³ Az angol esküdtszék történetének rövid foglalata. In Forum: Acta Juridica et Politica, 3. kötet, 2013/2. szám, pp. 5-29. A monográfia megjelenése óta publikált tanulmányokat lásd alább a vonatkozó fejezeteknél.

⁴ Antal Tamás: Az angol esküdtszék története. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2019, pp. 172. ISBN 978-615-5411-82-3

Lehetséges továbbá, hogy az esküdtszék eredetileg nem bíróság volt, hanem a Karoling uralkodók információigényét szolgálták ki laikusok leginkább a pénzügyi adminisztráció tekintetében. Az is alapos megfontolásra érdemes elmélet miszerint az esküdtszék az egyházi bíraskodás rendszeréből ered. Az *Anjou-Plantagenet (Angevin)* uralkodók ültették át a már létező egyházi fórumot a világiak közé, mivel azokat a nem teljesen kánoni vagy lelki természetű pereket, amelyek egyben például pénzfizetésre kötelezésért is folytak, még a szentszéki törvénykezés keretei között is csak világi, laikus bírák útján dönthették el. Ennek az összefonódásnak az oka, hogy a klerikusok gyakran vettek részt világi szolgálatban, az uralkodó hatalmának egyházi legitimációja s a kereszténység értékrendjének és tanításának terjesztése céljából – állapítja meg a szerző.

Az izgalmas eredetelméleteken túl meg kell jegyezni, hogy az eltérő esküdtszék, a vádesküdszék (*grand jury*), az ítélő vagy kis esküdtszék (*petty jury*) és a birtokperekben eljáró esküdtszék (*possessory/trespas actions assize*) nem egyszerre fejlődtek ki. A IV. lateráni zsinattól (1215) alakultak ki fokozatosan a *common law*-ban. Ennek oka, hogy a zsinat betiltotta a tüzesvaspróbát és az egyháziak ezen való részvételét az istenítéletekben. Az 1166. évi clarendoni törvényt követő évtizedekben nem *jury*-nek, hanem *assize*-nek nevezték az ügyben érdektelen, bölcs és becsületes helybeliek bevonásával működő igazságszolgáltatási szerveket. A döntésüket sem *verdict*-nek, hanem *recognition*-nek hívták. Míg az istenítéletek részben az esküdtszék hatására háttérbe, majd végleg kiszorultak a középkori perből, az eskübizonyítás 1680-ig, a bajvívás és a becsületpárbaj formailag a 19. századelőig létezett Angolföldön – pontosítja a terminológiai és eredetkérdéseket Antal Tamás.

A *Magna Carta* előtt a központi később felsőbb bíróságok a középkori Európa több országához hasonlóan Angliában szintén együtt vándoroltak a királlyal. A királyi udvar ugyanis rendszerint mozgásban volt, nem létezett állandó székhelye. A *Magna Carta* ezért elrendelte, hogy a Közöséges Keresetek Bírósága (*Court of Common Pleas*) a jövőben egy helyben tartózkodjon, ami Westminster lett. Kiegészülve a másik két felsőbbbíróval vagy másként állandó királyi bírósággal, tehát a büntetőügyszakos Királyi Tábla Bíróságával (*Court of King's/Queen's Bench*) és a pénzügyekre szakosodott Kincstár(nok) Bíróságával (*Court of Exchequer*) Westminster 1882-ig állandó székhely is maradt. Ez azonban nem oldotta meg a Londontól távoli grófságok és megyék törvénykezési problémáit, így az utazóbírói intézmény (*justices itinerant*) kialakítása és fenntartása megkerülhetetlen feladattá vált. Ezt a feladatot a *common law* felsőbbbírók tagjaiként is ítélkező utazóbírák látták el, akik a saját körzetükben (II. Henrik alatt összesen hat) évente legalább egyszer kötelesek voltak megjelenni és ítélkezni (*eyre* – cirkálás). Eredetileg ezeket a vidéken tartott időszakos bírói törvénynapokat nevezték *assize*-nek, rendszerint magánjogi perekben.

A későbbiekre nézve kiemelt fontosságú *nisi prius* pertípus eredetéről megjegyzendő, hogy a magas westminsteri fórumok, a király állandó bíróságai előtti pereskedés ezzel nemcsak, hogy vidéken is lehetővé vált, hanem az *assize*-ok száma és gyakorisága egyre növekedett. I. Edward elrendelte, hogy azon keresetek (*writs*) alapján, amelyek elbírálása eredendően az említett központi bíróságokra tartozott, az érintett felek Westminsterbe történő idézésekor jelöljenek meg egy időpontot és helyet a felperes lakóhelye szerinti megyében is, hogy először ott hallgassa meg a bíró az ügyet rendszerint még azelőtt, hogy a felek Londonba utaznának. Ha a megyében folytatott eljárás eredményes volt, nem kellett azt a központi bíróságon is napirendre tűzni. Az utazóbírák tehát a körútjuk során annak előtte (*nisi prius*) döntöttek el részben vagy egészben a jogvitát, hogy a Westminsterbe való idézés hatálya beállt volna, innen ered a pertípus klasszikus elnevezése.

A genezis második felében a szerző az angol perjog másik közismert intézménye, az egyszerűen csak keresetnek fordított *writ* vagy *breve* fogalomtörténetébe enged betekintést. A fordítás azonban téves következtetésre ad okot, mivel a *writ*-et a kancellária bocsátotta ki az

uralkodó nevében, és nem azonos a felperes által előadott sérelmekkel, noha a kettőnek valóban volt érdemi kapcsolata egymással – húzza alá a szerző. Az első *writ*-ek kibocsátását, amely egyben királyi kegynek is minősült, a peres feleknek külön engedélyben kellett kérnie az uralkodótól, ami annak előzetes megfizetésével történt. A jogérvényesítés technikai lehetőségét tehát meg kellett venni a királytól.

A 12. század első felében e királyi engedélyek már bizonyítottan léteztek, s a század közepén feltehetően belőlük alakult ki a *writ* vidéki bíróságok részére kifejlesztett klasszikus típusa. Tehát úgyenként az az egyes állami vagy grófsági tisztviselőkhöz intézett királyi parancs, amelyben általában nem a döntés tartalmát szabta meg az uralkodó az eljáró bíraskodó részére, hanem annak mikéntjét, ti. hogy kiknek az ügyében, milyen jellegű jogvitában és melyik eljárás szerint kell eldöntenie a kérdést a bíróságnak (*original writ*). Ez a parancs tehát nem a felekhez, hanem általában az utazóbírákhoz vagy a sherifekhez szólt még a tárgyalást megelőzően.

Ebből fejlődött ki az ún. másodlagos parancs, amely már nem az eljárás megindítására, hanem inkább egy-egy konkrét perbeli cselekményre vonatkozott. Már nem a lordkancellártól eredt, hanem maga az adott bíróság adta ki a saját pecsétje alatt (*judicial writs*). Például, ha a törvényes idézésre az alperes (vádlott) nem jelent meg, akkor a negatív jogkövetkezményeket az eljáró bíróság maga állapította meg, ami akár a törvényen kívül helyezésig vagy az őrizetbe vételig terjedhetett, s utasította a sheriffet azok elvégzésére. Ide tartozott az ítéletek végrehajtásáról, kikényszerítéséről gondoskodó *writ* is. A királyi parancsot nyilvánosan is ki kellett hirdetni ott, ahol a bírák éppen működtek, a sheriffet pedig külön *writ*-tel hívta fel az uralkodó, hogy a kiküldött bírát segítse, és gondoskodjon a bírótársak egybegyűjtéséről, úgyszintén a per résztvevőinek idézéséről. A *writ* adott útmutatást arra az esetre is, ha egyszerre több követelést vagy bűncselekményt kellett a perben elbírálni.

Kiemelendő, hogy a keresetformulák a korabeli joggyakorlat megtanulását is lehetővé tették, így ezeknek létezett egy további funkciója, nevezetesen a jogi oktatás a praktikusok részére. Így nem meglepő, hogy időről-időre keletkeztek gyűjtemények, amelyek katalogizálták a sokasodó *writ*-eket. Tulajdonképpen az angol szokásjog, a *common law*, majd pedig a méltányossági jog, az *equity* formálásának elsődleges eszközei voltak a precedens határozatok mellett.

A *writ*-ek mindinkább burjánzó halmaza egészen 1832-ig állt fenn, amikor egyszerűsítendő a pereskedést, a keresetek sokaságát a parlament a törvénykezési reform keretében megszüntette, és lényegesen mérsékelte azok típusainak számát. Fontos megjegyezni, hogy az elvi hasonlóság ellenére a *writ* nem a római jogi *actió*ból jött létre, köztük semmilyen történelmi kapcsolódás nincs. A középkori angol szokásjog és bíraskodás gyökerei egyértelműen a germán és a nyugati frank népekhez nyúlnak vissza, így az intézményi jogátvétel egyéb lehetősége csak látszólagos – hívja fel a figyelmet a szerző.

II. A középkor

Az esküdtszék középkori történetét a fentiekén túlmenően a következő másfél fejezet tárgyalja (18-49. o.). Előbb az esküdtszék felemelkedésével, benne a középkori *common law* és Glanvill-féle gyűjtemény bemutatásával, a birtokperekben eljáró esküdtszékkel (*Grand Assize*) és a büntetőügyekben résztvevő vádesküdszékkel (*Grand Jury*). A szerző ezt követően rendszerében vizsgálja az esküdtszék helyét a bírósági szervezetben, beleértve az esküdtek szerepét is.⁵

A Glanvill nevű szerzőnek tulajdonított *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni*

⁵ A szerzőtől lásd továbbá: Az angol esküdtszék fejlődése a közép- és koraújkorban – a Magna Chartától Morus Tamás peréig. In Jogtudományi Közlöny, 70. évf., 2015/10. szám, pp. 477-486.

Anglie az angol jogtörténet első olyan, az élő szokásjogot összegző forrása, amely párhuzamba állítható a 12-13. századi német, francia és észak-itáliai jogkönyvekkel és a kánonjogi gyűjteményekkel. A gyűjtemény a 12. századvégi angol szokásjogról, főként a Kincstár Bíróságán (*Court of Exchequer*) alkalmazott jogról és *writ*-ekről tudósított. Mivel a jogkönyv elsősorban a kincstári és fiskális relevanciájú törvénykezést végző bíróság s egyben számadásvizsgáló szerv kézikönyvének készült, a tisztán büntetőügyek és így az esküdtszék csak ritkán fordult elő benne, így a szerző is csupán felületesen foglalkozott velük. Ebben a korban jóllehet az angolszász és normann alapú szokásjog már kiforrott állapotában létezett, a traktátus mégis az éppen kialakuló, még nyers *common law*-t tükrözi vissza. Tehát a Glanvillként ismert jogász és mű elsősorban arról tudósít, hogy honnan indult útjára a II. Henriktől datált *common law*.

Az értekezés szerzőjének kiléte és a keletkezésének pontos dátuma máig vita tárgyát képezi. 38 ismert kéziratról tudunk. Abban egyetértenek a történészek, hogy II. Henrik uralkodásának idején írták, a belőle előtűnő döntések alapján valamikor 1187. november 29. és az uralkodó elhunya, 1189. július 6. között. Valamelyik kánonjogot és római jogot is tanult bírója, bírái vagy egyéb jogásza/i volt/ak a tényleges szerző/k. Az elméletek 4 konkrét személyre hívják fel a figyelmet. Magára Ranulf de Glanvill (1112-1190) királyi és utazóbírára valamint az unokaöccsére, a Canterbury érsekére, továbbá egy érsekre, aki egyben az előbbi hivatali utódja is volt, valamint a winchesteri püspökre, aki Glanvill hivatali jogelődjének a fia volt. Látható, hogy mind családi, mind hivatali kapcsolat is fennáll a lehetséges szerzők között, így az sem zárható ki, hogy többen alkották a művet. A mű tartalma arra engedi következtetni a kutatókat, hogy azon tizenhárom aktív királyi bíró egyike lehet/nek a szerző/k, aki/k az említett időszakban a *curia regis*ben, azon belül is a kincstári javakért felelős ún. sakktábla kamarában tevékenykedtek, megjegyzendő, hogy a kamara az asztalterítő négyzetrácsairól kapta a nevét.

Az értekezés szerzője ismerte a római jogi szaknyelvet, de feltehetően az angolt vagy a franciát használta a mindennapi törvénykezésben. Iustinianus *Institutiones*-ének (533) némely fordulata s számos, a római jogban használt latin kifejezés szintén felfedezhető a műben, azonban pontos jelentésükre csupán következtetni tudunk, mivel a római jog legfeljebb a szerzőre gyakorolt doktrinális hatást, nem pedig a rendszerezett joganyagra. Míg a kánonjog forrásaira csak nyomokban fedezhető fel benne utalás – állapítja meg Antal Tamás.

A szerző ezt követően bemutatja a jogkönyv szerkezetét, felosztását, a benne foglalt ügytípusokat és ezzel összefüggésben a különféle bírói hatásköröket, kiemelve a király személyes bíróságaival és a megyei sheriffekhez illetve a király saját bíráihoz sorolt ügyekkel, végül az esküdtszékkel kapcsolatos részeket. Az értekezés 76 különböző *writ*-et nevesített, amelyek általában a *sheriff*nek szóló utasításokat, továbbá eljárási normákat tartalmaztak.⁶

A birtokperekben eljáró nagy esküdtszék (*Grand Assize – magna assisa*) bemutatását a szerző egy rendkívül életszerű, látszólag egyszerű, kevés tényállási elemet tartalmazó jogeset leírásával kezdi, amelynek megoldása átvezeti az olvasót a birtokperekben eljáró esküdtszék vizsgálatához. A birtokjogi kérdések rendkívül nehéz bizonyítása miatt az értekezés egy egész könyvben tárgyalta a birtokperekben eljáró esküdtszék előtti eljárás alkalmazásának mikéntjét. Tehát annak a kérdésnek az eldöntését, ha a felperes kellő tényekkel, köztük határbejárást is, nem volt képes bizonyítani állítását, de a kockázatos bajvívással sem kívánta alátámasztani követelésének jogszerűségét. Az erre irányuló igényét a felperesnek kifejezetten ki kellett jelentenie a királyi bíró előtt, majd utána e bizonyítási eljárástól már nem állhatott el,

⁶ A szerzőtől lásd még: Ranulf Glanvill jogkönyve és az angol esküdtszék felemelkedése. In Jogtudományi Közlemény, 69. évf., 2014/9. szám, pp. 401-410. És uő: Ranulf Glanvill és a common law születése. In Jakab Éva – Pozsonyi Norbert (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014, pp. 11-22.

így helyt állt vagy elbukott a próbán. Természetesen az esküdtszék alkalmazásától bizonyos feltételek esetén eltekintettek. Az érdemi bizonyítási eljárás csak azután kezdődhetett, ha az előkérdések megoldódtak, és a kifogások alaptalanok voltak.

A Glanvill-féle jogkönyv szerzője szerint a szóban lévő nagy esküdtszék a bárók egyetértésével nyújtott királyi kegyes adomány volt a népnek. Az intézménnyel a király lehetővé tette, hogy mindenkinek joga volt bizonyítani egy szabad birtokra (*freehold*) vonatkozó jussát anélkül, hogy a bajvívás emberéltre és testi épségre nézve kétséges kimenetelét vállalnia kellene. Az esküdtszéki eljárásban a mulasztások jogszerű igazolására kevesebb módot biztosítottak, mint a bajvíváskor, ezért a szegények pénzt is megtakaríthattak vele, ráadásul a párbajban csupán egy-egy személy állt szemben egymással, a *Grand Assize* esetében azonban legalább tizenketten tettek esküt, így e bizonyítási eljárás eredménye jogilag többet ért.

A korai magánjogi esküdtszéket rendszerint *Grand Assize*-nak és nem *jury*-nak hívták. E fórumon olyan ügyeket lehetett eldönteni, amelyek földingatlanról, valamely mögöttes jogviszonyból eredő szolgálattal, valamint a magánegyházi javadalmak betöltésének jogaival voltak kapcsolatban. Az esküdtszék előtti bizonyításnak általában nem volt akadálya akkor, ha egyébként a bajvívásnak sem. Ha a tizenkét esküdt egyezsége jutott az ügy igazát illetően, a bíró előtt kinyilatkoztatták, hogy melyik félnek volt erősebb joga a földbirtokra vagy a jogvita más tárgyára. Ha a birtokban lévő alperesnek adtak igazat, őt a bíró a perből egyszer s mindenkorra jogerősen elbocsátotta. Amit ugyanis a *Grand Assize* eldöntött, azt újból nem lehetett per tárgyává tenni. Ha a felperes javára ítélték az esküdtek, a másik fél elveszítette a kérdéses földet, és ki kellett adnia a gyümölcsöket és jövedelmeket, amelyek a jogszerűtlen birtoklásból eredtek. Utóbbi esetben a felperesnek egy újabb *writ*-et is igényelnie, azaz vennie kellett azért, hogy a *sheriff* a birtokba haladéktalanul bevezesse. Az esküdtek kötelesek voltak megfontoltan határozni, ha nem így történt és elhamarkodottan döntöttek, bírságot kellett rájuk kiszabni. Ha kiderült, hogy hamisan esküdtek, elveszítették minden ingóságukat, amelyek így a királyra szálltak, de az ő kegyelméből az ingatlanaikat megtarthatták. Továbbá legalább egy évig fogságba kellett őket vetni és egyben infámissá váltak – foglalja össze az értekezésben foglalt rendelkezéseket a szerző.

Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a birtokperekben eljáró nagy esküdtszéket (*Grand Assize*) nem szabad összetéveszteni össze azzal a jogintézménnyel, amely szintén feltűnt a Glanvill-féle gyűjteményben, különösen annak XIII. könyvében, és amely tizenkét szabad és tisztességes férfi közreműködésével történő tudományvételt takart (szintén *assize*) rendszerint öröklésből eredő birtokjogi vagy rendes birtokvédelemmel kapcsolatos, illetve a magánegyházak patrónusainak plébános kijelölési jogával összefüggő vitákban. Természetesen mindegyikhez külön-külön más típusú *writ*-et kellett kérvényezni, majd venni az uralkodótól. Ezen utóbbi testületek ugyanis nem a jog-, hanem az előzetes ténymegállapítás sajátos bizonyítási eszközei voltak. A *Magna Carta* az *assize* említett három típusát már mint a gyakorlatban élő és fenntartandó jogintézményeket erősítette meg 1215-ben (18-19. cikkelyek).

A birtokpereket tárgyaló esküdtszékkel ellentétben a büntetőügyekben résztvevő, a vádemelésben közreműködő vádesküdszéket (*Grand Jury*) mint a szavahihető férfiak testületének másik formáját, már egyértelműen *jury*-nak hívták, amely II. Henrik uralkodásának elején az 1164. évi *Clarendoni Constitutio*, az 1166. *Clarendoni Assziza* (törvény) és az 1176. évi *Northamptoni Assziza* (törvény) rendelkezései között jelent meg először.

A *Clarendoni Constitutio* (*Constitution of Clarendon*) az esküdtszékhez még csak hasonlító, sajátos szükségmegoldást intézményesített arra az esetre, ha egy vagyonos és nagyhatalmú nem klerikus személy ellen senki sem mert önmaga vallomást tenni. Ekkor, ha

az egyház érintett volt az ügyben, a püspök kérésére a sheriff által kiállított tizenkét becsületes, a szomszédságból vagy a városból való ember tett esküt, és állapította meg mi az igazság. Ha a birtok jogállása volt a vita tárgya egy klerikus és egy világi birtokos között, szintén tizenkét becsületes ember tanácskozással volt eldöntendő, hogy az ingatlan egyházi vagy hűbéri adománynak minősül-e.

A *Clarendoni Assziza* (*Assize of Clarendon*) törvényi jellegű jogforrás eredendően a veszélyes rablók, a gyilkosok és a tolvajok üldözéséről, megbüntetéséről, illetve bejelentéséről rendelkezett. Ezzel a három bűncselekménnyel kapcsolatban alkalmazott századonként tizenkét, valamint minden faluból (községből) négy-négy becsületes, korábban nem büntetett férfit, akiknek az volt a kötelessége, hogy a király utazóbírája előtt eskü alatt felfedjék a környékbeli megvádolandó vagy közismerten hírhedt bűnelkövető személyeket. Ha voltak ilyen büntetettek, akkor azokat őrizetbe kellett venni, és a bíró elé vinni, ha pedig a kiküldött bíró csak később törvénykezett az adott helyen, a *sheriff*nek kellett őket addig fogva tartania.

A *Northamptoni Assziza* (*Assize of Northampton*) kiterjesztette az előbbi tárgyi hatályát az árulásra, hamisításra, gyújtogatásra és a bűnözők rejtegetésére. A becsületes bejelentők mint a helyi közösség képviselői egyúttal arról is döntöttek, hogy a felemlített személyek tisztázhatták-e magukat istenítélet által vagy sem.

A Glanvill-féle jogkönyv az esküdtek alkalmazását csak az emberölés miatti eljárásokban említette. A büntetőjogi szabályok bemutatására pedig pusztán az utolsó, tizennegyedik könyvet szánta a szerző. Az emberölés, a gyújtogatás, a rablás, az erőszakos közöszlész, a kincslet eltitkolása és a hamisítás büntetéseit írta le üldözendőként. A jogkönyv szerint a köztudomású bűncselekmények elkövetőit abban az esetben is nyomban el kellett fogni, ha a magánvádló nem volt jelen, vagy ha az ügy eleve közvád alá tartozott, és biztonságos módon kellett őket őrizni a tárgyalásig. Emberölési ügyekben ha a vádlottat menekülés közben fogták el és ezt megfelelően bizonyították, a vádlott akár kényszeríthető is volt arra, hogy az istenítéleteknek alávesse magát. Csak e ponton említette a jogkönyv szerzője a környékbeliekből álló esküdtszék kötelező alkalmazását (*jury of the countryside*) mint önálló bizonyítási eszközt, azonban érdemben azt sem részletezte, ugyanakkor nagy valószínűséggel a vádesküdszéket kell értenünk alatta. A gyújtogatásra és a rablásra a jogkönyv nem fogalmazott meg külön szabályokat, hanem a rendes bizonyítási eljárásnál írottakra utalt. A többi nevesített bűncselekményhez pedig csak kisebb megjegyzéseket fűzött anélkül, hogy az esküdtszéket említette volna. Az emberölésnél felhozott esküdtszéket azonban a latin szöveg egyértelműen megkülönböztette a magánjogi, birtokperekre alkalmazott *Grand Assize*-től vagy a tényeket megállapító, tudományvételt takaró *assize*-től, mivel eredeti latinban nem az *assisa* szóval jelölte, hanem a *per juratam patrie* (*jury of the countryside*) kifejezést használta rá.

A szerző a középkori esküdtszékkel és azok bírósági szervezetrendszerben elfoglalt helyével kapcsolatban a *common law* felsőbbbíróságai mellett a nem központi fórumok, azaz a havi vagy heti rendszerességű, *sheriff* vezette grófsági rendes nemesi bíróságok, a királyi utazóbírák törvényszékei, a háromhetente a *bailiff*-fal ülésező századbíróságok és a kiváltságolt városok magisztrátusi székeire is felhívja a figyelmet. A *sheriff* és a *bailiff* különbözőségéről meg kell említeni, hogy előbbi mindig királyi tisztviselőnek minősült, utóbbi azonban nyerhette megbízását a magánföldbirtokos lordtól is, a városok polgárai pedig általában a saját fórumaik előtt pereskedhettek. A *jurisdictio* sajátos, a korra jellemző egyéb helyi szervei a hűbéri bíróságok, a földesúri bíróságok és a világi jogszolgáltatásban is érintett egyházi fórumok voltak.⁷

⁷ A szerzőtől lásd továbbá: A bírák helyzete a középkori német jogkönyvekben és az angol szokásjogban. In Jogtudományi Közlöny, 67. évf., 2012/5. szám, pp. 233-239. Valamint Uő: A középkori angol bíraskodás

Az esküdtek a 13. században a földesúri bíróságok közül a szabad parasztság részére fennálló magánfórumon jutottak jelentősebb szerephez. Igaz, ezek az esküdtek valójában évente választott személyek, így tulajdonképpen tisztviselők voltak, a perbeli funkciójuk alapján mégis különböztek mind a felperestől, mind az elnöklő tiszttartótól vagy a *bailiff*től. Antal Tamás kiemeli, hogy az esküdtek ezen a fórumon nem csak szabad, hanem dologilag kötött jogállású férfiak is lehettek, ám azt is fontos megjegyezni, hogy nem jobbágyokról, hanem egyfajta haszonbérletről van szó.

Az esküdtek perbeli jogi helyzetének változásaiban tárható fel igazán az esküdtszék szerepének valódi felemelkedése. A 13. század végére ugyanis egyértelművé vált, hogy ők nem eskütársak, nem rendes, kiküldött vagy megbízott bírák, és nem is a szemben álló felek valamelyike, avagy tanúi voltak, hanem egyes kérdésekben érdemben határozó, a felek oldaláról nézve ideálisan pártatlan személyek, akik az ügy eldöntéséhez előzetes ismerettel bírtak a tények és/vagy a szokásjog terén. Abban sokáig nem volt egyértelmű a szerepük, hogy egyénileg vagy kollektívan, minden kérdésben vagy csak némelyekben dönthettek-e, valamint kezdetben az sem, hogy a vád- és az ítéleszküdtszék tagjai között fennállhatott-e átfedés. Már az első esküdtszék legalább három fontos funkciót láttak el. A szokásjogi jogtalálást, a ténymegállapítást és a tények továbbadását, végül az aktuális ügyek eldöntését.

Az esküdtszék kialakulásával egyidőben érlelődött ki a hivatásos rendes királyi bírák kara. A kettő között kezdetben nem volt szoros érintkezés, mivel a csekély számú, valódi szakbíró főként a királyi felősbíróságokon és a kánoni fórumokon tevékenykedett. Ez a helyzet a vidéki esküdtszék felemelkedésével változott meg. Elsősorban a büntető *jury*-re és a központi bíróságok által az utazóbírákra és a melléjük szervezett megyei esküdtszék delegált jogára hívja fel a figyelmet a szerző, tehát arra, hogy az utazóbírák magánjogi kérdést is eldönthettek mielőtt a feleknek és a bíróság tagjainak a londoni felső bíróságok előtt meg kellett volna jelenniük (*nisi prius*). A gyakorlatban az esküdtszék jelentősége a birtokperekben való eljárás és a büntetőügyekben tárgyaláshoz kapcsolódott. A birtokkal kapcsolatos ügyek jogi középpontjában általában a törvényes birtokláshoz való jognak a kérdése, beleértve a jogcímet is, és maga a földingatlan állt.

A büntetőügyekben törvénykező ítéelő esküdtszék csírái körülbelül 1218 és 1222 között hajtottak ki, mivel a vádeszküdtszék a vádemelést követően is lényeges szerepet játszottak. Ők döntötték el, hogy melyik vádlottnak kötelező vagy csak lehetőség istenítéletet igénybe vennie és melyiknek nem. Azzal, hogy idővel a vádemelés után a vádlók mellett újabb, az adott igazgatási egységtől (század – *hundred*) független esküdtek is beléptek a perbe, a vádlottnak megnőtt az esélye, hogy a végső ítéletben felmentsék. Ez a megoldás részben legitímálta a büntetőügyekben a korai esküdtszéki tárgyalásokat, mivel ténylegesen érdekeltté tette a vádlottakat az alávétésben és a védekezésben fizikai kényszerítés vagy sanyargatás nélkül is. Ezzel a 14. század közepére a vádeszküdtszéktől elkülönülő ítéelő esküdtszék végérvényesen kialakult. 1367-től pedig az is követett szabállyá vált, hogy szemben a korábbi esetekkel, amikor a verdiktet némelykor a szavazatok többségével fogadták el, az ítéelő esküdtektől most már megkivánták az egyhangúságot. A vádeszküdtszék azonban továbbra is, és fennállása során mindig szótöbbséggel döntött.

Az esküdtek szerepét tárgyaló alfejezetből kiemelendő, hogy az esküdteknek az eskütétel után a verdikt kihirdetéséig akár étlen-szomjan, akár kényszerítés árán is együtt kellett maradniuk. Miután elfoglalták helyüket a bíróságon, tilos volt nekik külső befolyást engedniük az ügyre nézve, különösen azt követően, hogy tanácskozássra már visszavonultak. Az esküdteknek nem szabadott a tevékenységükkel összefüggésben semmilyen javakat elfogadni, legyenek azok akármilyen csekélyek is.

A rendiség kezdetén az esküdtképeség tekintetében az adott eset összes körülménye alapján kerültek ki a juratorok a szabad társadalmi rétegekből, különösen a köznemesek, az egyéb lovagok, valamint városi polgárok, a szabad haszonbérlők, illetve a grófsági és megyei hivatalnokok becsületes tagjai köréből. Az esküdteket tehát a korabeli társadalom középrétegeiből válogatták. Jobbágyok nem lehettek esküdtek, de ha már egy személy esküdt volt, kétség esetén lehetett szabad státuszára hivatkozni, tehát arra, hogy egyszer már esküdtként, vagyis szabadként vették számításba. Ezzel ellentétben, a földesúri székeken a jobbágyok rendszerint esküdtképesek voltak, mivel ezek a magánbíráskodás fórumait jelentették.

A vagyoni cenzus mellett az esküdtnek becsületesnek is kellett lennie, azaz nem lehetett törvényen kívüli, nem tagadhatta meg az angol király iránti hűséget és nem ítélték korábban el büntetért vagy árulásért. Nem lehetett továbbá a *jury* tagja, aki nem bírt tanúképeséggel, főként, ha korábban már hamisan vallott. A felek ugyanakkor tiltakozhattak azon esküdtjelölt ellen, akit nem találtak képesnek az ügy elbírálására, vagy aki velük szemben elfogult lehetett.

A *jury* rendszer nem csupán egy különleges intézmény, hanem egyben új típusú jogászai gondolkodás forrása is volt mind a szakbírák, mind a laikus közreműködők oldaláról nézve. A jogalkalmazás terén sajátos munka- és funkciómegosztás egyben kompromisszum fejlődött ki. A hivatásos bírácoknak ugyanis elsősorban a jogkérdésekben, az esküdteknek pedig a tények tekintetében kellett dönteniük. Ezzel az angol jogászai gondolkodásmódban, valamint a peres eljárásokban ellentétben a kontinentális jogrendszerektől a tények és a jogkérdések egymástól való szigorú, következetes elkülönítésének doktrínája fejlődött ki. A laikusok bevonása a pervezetésben is új helyzetet teremtett. A tárgyalást vezető bírácoknak különös gondot kellett fordítaniuk arra, hogy a felek és a képviselőik ne zavarják meg az esküdtek tisztánlátást szükségtelen és bonyolult érvelésekkel, kifejezésekkel. Így formálódott ki az esküdszék előtti bizonyítás *sui generis* technikája, amely mindig egyértelműen megválaszolható kérdéseket eredményez. Az esküdteknek csak igen-nem válaszokat szükséges adniuk az ítéletben. Ennek lett a következménye az, hogy a középkori esküdti jogalkalmazás valójában tudatos absztrakciókra sem törekedhetett.

III. Kora újkor

A szerző a kora újkort Sir Thomas More perével és az esküdszék kritikáján keresztül vezeti be, majd a Tudor- és Stuart-kor tendenciáira tér át. A dicsőséges forradalom utáni hannoveri uralkodók által fémjelzett hosszú évszázadot összekötve az újkorral több fejezetben taglalja. Az alábbiakban a kora újkori periódust vizsgáljuk meg (49-70. o.).

Jóllehet More kifejezetten nem vitatta VIII. Henriknek a parlament által végül elfogadott egyházfői jogait, de az azt nyíltan egyértelművé tenni hivatott esküt sem volt hajlandó aláírni. More csak az immáron jogilag nőtlenné vált király és Boleyn Anna házasságából majdan születendő gyermek jogát ismerte el a trónra. Ezzel ugyan a frigyét közvetetten tudomásul vette, de a Rómától való elszakadást és az angol uralkodó világi egyházfői státuszát hűségesküvel nem erősítette meg. A király vallási vezetőként való pozíciójáról vagy hallgatott, vagy kitérő választ adott.

Mivel VIII. Henrik More perével akart példát statuálni, ugyanakkor legitimációs célból a törvényes eljárás rendjének látszatát is fenn kívánta tartani, a hűtlenségi ügy végül esküdtbíró elé került. Azonban, hogy a végeredmény az elvárt legyen, de az esküdtek személyét ne tegyék ki az eljárás törvényességét megkérdőjelező személyes kényszerítésnek, tehát zsarolásnak, fenyegetésnek vagy netán kínzásnak, a tárgyalás előtti napon a király hivatalos kiáltványt bocsátott ki, amelyben az országa klerikusait és a népet felhívta az új

vallási rend betartatására, miközben More-t és a korábban kivégzett John Fishert felségárulónak bélyegezte. Henrik legfőbb bíróként további hasonló eljárást helyezett kilátásba mindazok ellen a királyságban, akik a nevezetteket vétkes tetteikben követnék.

A vádesküdszék hét lovagból és a westminsteri fórumok szokásjoga alapján Middlesex tizenhat esküdtjéből állt össze. A vád alá helyezésről két törvényszegés gyanúja miatt kellett dönten. Egyfelől a király egyházi szupremáciájáról szóló, másfelől az uralkodó címei elvitatásának büntetéséről szóló törvények megsértésében. More szerint olyan jogszabályt, mint az egyház feletti szupremáciát tartalmazó törvény még a parlament sem hozhatott volna az uralkodó érdekében, hiszen az egyházvezetés eldöntése nem a világi jogalkotás kompetenciájába tartozik. A közvetlenség és a szóbeliség mellőzésével működő nagyesküdszéket azonban ez az érv nem hatotta, nem hathatta meg, ezért elrendelte a vád alá helyezést.

More-t három vádpontban hallgatták ki a királyi bírásokból és magasrangú tisztviselőkből álló bizottság valamint az ítélő esküdszék előtt. A vádpontok a következők voltak. A király Annával kötött második házassága érvényességének megkérdőjelezése és az egyházfői mivoltának hallgatással történő el nem ismerése. A Fisherrel való tiltott levelezés. Végül az a Fisherrel kötött megegyezés, amely szerint a két említett törvény valójában kétélű kard volt ellenük, amire így nem lehetett érdemben és szabadon válaszolni, mivel a választ adó vagy a lelkiismeretét vagy a büntetések révén a testét fogja sanyargatni. More végig az ártatlansága mellett és Anglia addigi jogrendszerével összhangban érvelt. A koronaügyész hamis tanúszása azonban perdöntőnek minősült, ami után az esküdszék hamar meghozta az ítéletet. Ekkor More már lelkiismeretének engedelmeskedve mindenki előtt kifejtette, hogy világi uralkodó nem lehet az egyház vezetője. A szupremáciáról szóló törvény tehát érvénytelen.

Ami a More-t elítélő bíróság és az eljárás jogi jellegét illeti, a szerző megállapítja, hogy az előbbi egy különös büntetőbíróság, ti. *Commission of Oyer and Terminer (audiendum et terminandum)* volt. A 16. század elején még a királyi tanács részeként működött, ebből fakadóan a *common law* központi bíróságai közé tartozott, és bár a királyi tanács számos előkelő tagjából szerveződött, egy esküdszéket is magában foglalt. Első és egyben végső fokon ítél. A bizottság és tagjainak tekintélye ezzel önmagában meghatározta, tulajdonképpen leszűkítette a kisbirtokos, sőt részben közrendű esküdtek mozgásterét. A perdöntő és egyben hamis tanúzás kapcsán fontos megjegyezni, hogy a korabeli angol bizonyítási szabályok lehetővé tették egy tény egyetlen tanúval történő bizonyítását, így a perben a hamis vallomásra még akkor is lehetett ítéletet alapítani, ha az a kontradiktórius vitában végül megingott. A 16. században még élt az a szokás, hogy mivel az esküdtek azonos igazgatási egységből, századból (*hundred*) vagy legalábbis a vád tárgyává tett cselekmény elkövetésének földrajzi környezetéből származtak, számos adatról, tényről bizonyítás felvétele nélkül, maguktól is tudtak. Tehát tisztában lehettek az előzményekkel. A koronaügyész ráadásul egyszerre két minőségben vett részt az eljárásban, nevezetesen, vádlóként és tanúként is. Jóllehet, a bizottság szintén a királyt segítő, kormányzathú előkelőkből, nemesekből állt, More ezt nem kifogásolta. Ebből valószínűsíthetően az megfelelt a gyakorlatnak. A bíraskodás tehát valóban csak egyféle, a monarchától eredő államfunkció volt a hatalmi ágak megoszlása előtti korokban – összegzi az eljárást a szerző. Itt azonban megjegyzendő, hogy a hazai történelemmel való kapcsolódása miatt *More: Erősítő párbeszéd balsors idején* című, már 2004-ben Szöcs Géza szerkesztésében, és Gergely Zsuzsa fordításában a Szent István Társulatnál megjelent műre illett volna hivatkozni, hiszen a mű alapjául két magyar nemes, név szerint Antal és Vince beszélgetése szolgált, akik dialógusukban a mohácsi csata előestéjén néztek szembe az elkerülhetetlen véggel, amivel megihlették More-t, hiszen Fisherrel együtt ő is a tárgyalást és az elkerülhetetlen ítéletet várta.

Mivel a középkorban a központi bíróságokon kívüli ítélkezésben az évkönyvekben a

writ-ekre nem utaltak, a precedensek még csekély jelentőséggel bírtak. A jog megismerésének és egyben a bizonyítékoknak forrása így nem az évkönyvek, hanem a helyben lévő esküdtek voltak, akik elsősorban saját ismereteik és a szokásjog alapján hoztak ítéletet. A királyi utazóbírák az esküdtek határozatait leginkább csak tudomásul vették/vehették, majd legitímálták azokat. Az érdemi döntés tehát valójában az esküdteken múlt. Az esküdtszéket ezért egészen a kora újkorig az a sajátos kettősség jellemezte, hogy egyszerre volt bizonyítási eszköz, valamint jogtaláló és ítélő bíróság.

Érdekes és egészen a 19. századig fennmaradó fejleményként alakult ki, hogy a hagyományos királyi kegyelem helyébe az esküdtszékek érzelmi kegyelme lépett, amikor az elterjedő halálbüntetéssel szemben mind gyakrabban határoztak a nyilvánvalóan vétkes terhelték javára akár teljes felmentéssel a legsúlyosabb büntettek, úgymint a gyilkosságok és a rablások eseteiben. Ebből fakadt, hogy a Tudorok alatt megnőtt az esküdtszéket érintő szabályozás igénye, amelynek a parlament időnként eleget is tett. Az esküdtszék szervezési és eljárási szabályait részben a korábbi évszázadok szokásjoga és törvényei tartalmazták. A történeti alkotmány jellegéből eredően hozzávetőlegesen nyolcvanöt középkori és kora újkori parlamenti törvény még IV. György trónra lépésekor, 1820-ban is hatályban volt. Ezek közül a legkorábbiak a 13. században keletkeztek.

Az esküdtszékek, hogy ellensúlyozzák az abszolutista politikát folytató kormányzatot, *de facto* elkezdtek magukhoz vonni a diszkrecionális kegyelemadás jogát, vagyis a bizonyítékok ellenére történő jogi felmentést. A Csillagkamarának (*Star Chamber*) ugyanakkor hatalmában állt az ekként meghozott felmentő ítéletek miatt eljárást indítani az érintett „csökönyös vagy kötelességszegő” esküdtszék ellen. Erre leginkább abban az esetben került sor, ha vesztegetés, illetve részrehajlás gyanúja állt fenn, és az ügy a korona érdekeit sértette. A kisebb lopási ügyekben ilyen vizsgálatra általában nem került sor, mert a korona nem volt érintett a per kimenetelében. Mivel a jogtalálásnak erre a módjára a bíróságok *de jure* nem alapozhattak, érthető, hogy a törvények és a *common law* szigorának mérséklése különösen a vallási és politikai ellenzék rokonszenvét nyerte el. Sőt, egyre inkább bekerült a korai demokratikus jogelméletbe is. Ugyanakkor az is előfordult, hogy bírsággal sújtották az esküdteket az ilyen jellegű, nyilvánvalóan kormányzattal szembeni, ezért jogellenes ítéletükért. 1665-ben egy főbíró azért bírságolta meg az esküdtszéket, mert nem a korábban nyomatékosan kifejezett nézete szerint jártak el. Az utóbbi esetben történeteket végül az *House of Commons* elítélte, azt az ellenzék már nem tudta elérni, hogy az esküdtek hasonló büntetését megtiltani szándékozó javaslatot törvényerőre emelje a parlament.

A hagyományos civil keresetekkel összefüggésben ki kell emelni, hogy az esetek bonyolultabbá válásával, a társadalom és benne a jog változásával a tradicionális *writ*-ek és perteknikai formulák, és az általános *writ*-ek már nem voltak alkalmasak az ügyben adódó speciális kérdések jogi szempontból megnyugtató megoldására. Ebből következett, hogy bár a felek az esküdtszék által megállapított tényeket elfogadták, mégis a bírakra hagyták az ügy érdemének az eldöntését. Erre tekintettel a 16. században rendszeressé váltak az olyan különös kérdések, amelyeket a bírák csak előzetes tanácskozás után tettek fel az esküdteknek, és amelyekben ezután már ún. speciális verdiktet lehetett hozni. A Stuartok korában a bírák azokat a kérdéseket, amelyek hivatalosan az ítélettel összefüggő kérdéseken kívüli álltak már rendszeresen feltehették az esküdtszéknek. Jóllehet az adott válaszok az ítéletnek alakilag nem voltak részei, mivel a jegyzőkönyvben szerepeltek, a végső szakbírói döntésben mégis fel lehetett azokat használni.

A 17. században kifinomultabbá vált az eljárásjog. A ténykérdéseket és a jogkérdéseket a korábbi időkben világosan nem mindig határolták el egymástól, a 18. századra viszont magától értetődővé vált, hogy a döntést a ténykérdésekkel kellett kezdeni, majd sorjában egymás után meghozni. A jogi-elméleti vitákba a szakbíró előtt szigorúan csak azt követve bocsátkozhattak a felek, hogy a ténykérdések tisztázódtak. Ezzel a megoldással az

érvelések is racionálisabb mederben folytak.

A fejezetet a szerző két híres jogesettel zárja. A kvéker vallási vezető, William Penn és egy társa ügyére 1670-ben került sor, miután egy tiltott összejövetelen vett részt és szónokolt Londonban. A gyűlést a közvádoló a király, II. Károly (1649/60-1685) elleni szervezkedésnek minősítette. A tárgyaláson Penn meglehetősen kihívóan viselkedett a bírósággal szemben. Arra a jogára hivatkozott, hogy közöljék vele, mely jogszabály alapján vádolják őt. Ezután a *common law* fogalmát és a bíróságot illető provokációja miatt végül kivezettették a teremből. Az esküdtszék azonban nagy megrökönyödést keltve nem állapított meg annál többet mint, hogy Penn és társa beszéltek valamiről, de arról már nem szóltak, hogy ezt tömeg előtt tették-e, így a vád nem állt meg. A bíró utasította őket, hogy hozzanak rendes ítéletet, de az esküdtek többszöri felszólításra több napon keresztül ugyanígy ítélték, mire az esküdtek főnökét fogságba vetették. Az ügy ezt követően a *Common Pleas* bíróság elé került, az ottani főbíró viszont elutasította a büntető bíróság érvelését és az esküdtek bírságolását is jogtalannak mondta ki, mivel eleget tettek a kötelezettségüknek, amikor a legjobb tudomásuk szerint határozatot hoztak. A főbíró mérföldkőnek számító döntése egyértelművé tette, hogy az esküdtszék döntése a ténykérdésben nem vitatható. Igaz, hogy ezt utóbb alaki okokra nevezetesen arra hivatkozva mégis érvénytelenítették, hogy a *Common Pleas* büntető ügyeket nem bírálhatott volna el, a főbíró véleménye precedenssé vált, és a mai napig követik. Egy évtized múltán a Sutart-ellenes jogászok a korabeli jogirodalomba is bevezették ezt az elvi tételt, azaz azt, hogy a vád tárgyává tett cselekményre irányadó jogtól vagy a bírói kitanítástól való eltérés az esküdtszék joga (*nullification*).

A Stuartokról olvasó számára közismertebb perben, ti. a hét püspök perében a püspökök megtagadták, hogy II. Jakab türelmi rendeletét kihirdessék a templomaikban, sőt egy petíciót is közzétettek, hogy erre másokat is buzdítsanak. Az eljáró királyi bíró akként foglalt állást, hogy a közzétett petíció jogsértő volt, ezért az esküdtek csak a publikálás ténye felett dönthettek. A határozottan politikai színezetű perben az esküdtszék felmentő ítéletet hozott. Ez egyszerre volt társadalmi tiltakozás az uralkodó katolikus párti egyházpolitikája ellen és protestálás a rágalmozó ún. *libellus*-ügyeknek azzal a gyakorlattal szemben, ami az esküdtek szerepét arra korlátozta, hogy csupán a megjelentetésre irányuló ténykérdésben ítéljenek, a sajtótermék rágalmozó mivolta felől pedig ne – zárja a fejezetet a szerző.

A Jogok Törvénye (*Bill of Rights*) a szabad földbirtokosok (*freeholder*) esküdtszékét mint természetes jogintézményt erősítette meg, és a hűtlenségi perekben kötelezővé tette, hogy kizárólag az e társadalmi réteg tagjaiból származó esküdtek részvételével lehessen eljárni. A dicsőséges forradalmat követően az esküdtszéki törvények szintén megszaporodtak. Egyfelől finomították magát az eljárást, másfelől gyarapították az esküdti szolgálat alóli mentességeket. II. Stuart Mária és III. Orániai Vilmos valamint a parlament törvényei vezették át a középkori jellegű laikus bíráskodást az újkori Anglia jogrendszerébe, amelyek közül az 1696. évi 32 tc. volt az egyik legjelentősebb.

A dicsőséges forradalom során nyilvánvalóvá vált az a felismerés, miszerint a ténylegesen ítélő esküdtszékek gyakran többségükben esküdképességgel nem bíró személyekből álltak fel. Ennek oka abban rejlett, hogy a nem kellő számban megjelent vagy az átlagosnál nagyobb számban kizárt jelöltek miatt a fogott esküdteket kellett alkalmazni. Amiből idővel szükséges és nemkívánatos gyakorlat alakult ki. Ilyenkor tehát olyan férfiakat is beválasztottak az esküdtszékbe, akik eredendően nem rendelkeztek a megkívánt mértékű esküdképességgel, csupán annak a felével.

A problémát az új törvény (1696) azzal orvosolta, hogy a *sheriff* vagy az egyéb helyi tisztviselő a gyakorlattal ellentétben már nem akárkit jelölhetett ki esküdtnak, hanem kizárólag az adott megyében és az adott keresettípushoz (bírósághoz) nyilvántartásba vett szabad vagy másolati földbirtokosokat (*freeholder* és *copyholder*) hívhatta be rendes és

rendkívüli szolgálatra. Számukra ez egyúttal bírság terhe mellett közjogi kötelezettséget teremtett a bíróság székhelyén történő megjelenésre. A lajstromok, azaz az esküdtjelöltek listája szerkesztésének és közzétételének módját is újra szabályozták.

A georgiánus (hannoveri) kor elején, II. György (1725-1760) uralkodása alatt ismét szükség mutatkozott az esküdszék törvényi szintű rendezésére, amit az összeírás során mutatkozó korrupció, a lajstromok nem megfelelő szerkesztése és a továbbra is gyakori meg nem jelenés váltott ki. Az 1730. évi 25. tc. ezeket az anomáliákat hivatott orvosolni. Ettől kezdve az esküdtképesek névjegyzékét évről évre közzé kellett tenni, és több lépcsős folyamatban vették jegyzékbe az esküdteket, amit a nyilvánosság, a pénzbüntetés kilátásba helyezése, a különféle igazgatási szervek, személyek bevonása volt hivatott elősegíteni.

Az esküdtképes személyek száma, különösen a mentességek figyelembe vételével és a lajstromok szerkesztésében fennmaradó anomáliák eredményeképpen végig csekély maradt, ami nehézségeket okozott az igazságszolgáltatásban. Az sem vezetett a probléma megoldásához, hogy a 18. és 19. század fordulóján a szabályozás a különböző törvényekben vagy a megyei és a városi statútumokban eltérő irányokat vett.

A 12. század utolsó harmadáig visszanyúló vádesküdszék (*Grand Jury*) is a bírálókat tárgyát képezte, mivel a terhelt meghallgatása és előzetes értesítése nélkül, a nyilvánosság kizárásával, szótöbbséggel döntött arról, hogy a vádirat megalapoz-e egy esküdtbírói büntető eljárást. Így egyfajta törvényesített prejudikáció volt a vádlott teljes mellőzésével, ami a közvádlónak kedvezett. Az esküdszék a bankjegyhamisítási ügyekben keletkezett sorozatos felmentések miatt is a kritikák középpontjába került. Ennek oka, hogy a halálos ítélet reális veszélyétől tartva, a bírák rosszallása és a bankárok folytonos tiltakozása ellenére a büntető esküdszékek rendre önkényesen felmentették a nyilvánvalóan bűnös elkövetőket.

IV. Újkor

A szerző az újkort lényegében az ötödiktől a nyolcadik fejezettel bezárólag tárgyalja majd az utolsó, európai perspektívába helyezett összehasonlító fejezetben és a függelékben közölt három forrástanulmányban ismét visszatér a korhoz (70-119.; 129-134. és 134-156. o.).

Nagy-Britanniában a parlament által alkotott törvények (*statute law*) szerepe az 1700-as évek alatt jelentősen megnövekedett. Ezt fejezte ki az egyre nagyobb számú törvény, amelyet az uralkodók és a parlament egyetértésben hoztak. Az 1730-31. évi esküdszéki törvényeket csaknem egy évszázadon át alkalmazták, miként a II. György által kihirdetett más tárgyú országos törvényeket is.

A sajtószabadság és az esküdszék hatókörének kiteljesedését eredményezte a rágalmozási (*Libel Act*) néven elhíresült sajtóvétségi törvény, amelyet 1792-ben fogadott el a parlament. Jóllehet, meglehetősen szűkszavú volt, mégis az aranykor kezdetét jelentette a modern kori angol esküdtbíráskodás számára. Célja az esküdtek hatáskörének a tisztázása volt, ami tulajdonképpen bővítést jelentett a sajtóvétségi perekben. Erre azért volt szükség, mert a konzervatív bírák és közvádlók, miként a kormány elvitatták annak jogát, hogy az esküdszék az ügy érdemében, tehát a jogsértés materiális kérdésében határozhasson. A konzervatív nézet szerint az esküdszék pusztán abban hozhatott ítéletet, hogy az vád tárgyává tett sajtóterméket vagy közleményt a vádlott írta-e, illetve jelentette meg, függetlenül attól, hogy az esküdtek becsületsértőnek, rágalmozónak, avagy megengedhetőnek találták-e a tartalmát.

A törvény alapján az esküdszék megszerezte a jogot arra, hogy az ügy egésze felől, tehát a kiadvány személyiségi jogot sértő mivoltában is döntsön, ne csak a sajtótermék megjelentetése tényében, ráadásul mindezt már a tárgyalást vezető bíró sem akadályozhatta. Az esküdszék a saját belátása szerint akár különleges ítéletet (*special verdict*) is hozhatott. A

jogszabály azonban meghagyta a bíróságnak és a bírának azt a hagyományos jogát, miszerint más büntető ügyekhez hasonlóan az összegzéskor kifejthették a maguk álláspontját, és iránymutatást adhattak az esküdtek részére. A bűnösnek talált vádlottak az ítélet ellen ugyanúgy élhettek jogorvoslással, mint annak előtte, ami a valóságban legfeljebb az alaki hiba miatti királyi parancs kérelmezését (*writ of error*) jelenthette. Ennek a legeredményesebb kimenetele az új tárgyalásra utalás volt. Ez a rövid törvény ötven évre szavatolta, hogy a sajtóvétségi eljárásokban a mindenkorikormányzat ne tudja politikai ellenfeleit egykönnyen elítéltetni.

A szerző a fejezet további részeiben a nagyhatású 1825. évi esküdtszéki törvény (*Juries Act*) részletes kifejtésére vállalkozik, annak hátterét, rendelkezéseit és utóéletét bemutatva. A törvény betervezője Sir Robert Peel belügyminiszter volt. Felszólalásában Peel rámutatott, hogy a kor Angliájában nem kevesebb, mint nyolcvanöt törvény volt hatályban, amely valamiként az esküdtképeséget és az esküdtjegyzékek összeállítását befolyásolta. Kiemelte több rendelkezésnek a fenntarthatatlanságát, mivel a kor már rég meghaladta őket. A lajstromok összeállítását a gyakran írástudatlan, illetve megvesztegethető közrendőrök (*petty constable*) kezéből a templomgondnokok (*churchwarden*) és a községi felügyelők (*parish overseer*) kezébe akarta tenni. Ezután főként a censusok pontosítását és a lajstromokkal szembeni jogorvoslati lehetőségeket taglalta, végül a megyei különleges esküdtszékek (*special jury*) intézményét is érintette a javaslat. A szerteágazó törvények helyett Peel és számos más parlamenti képviselő is egységes jogszabályt akart alkotni az esküdtképeség kérdésében.

Az 1825-ben kihirdetett törvény célja az volt, hogy az esküdtek kiválasztását egy törvényben rendezze, megreformálja a különleges esküdtszékek működését és emelje az esküdtképes személyek számát. A területi hatálya Anglia és Wales megyéire terjedt ki, a kiváltságolt jogállású városokra és közigazgatási egységek nélkül. Az utóbbiakban az addigi jogot tartotta fenn, Skóciára pedig egy formailag önálló, egy hónappal korábban kihirdetett törvény, valamint annak módosításai voltak alkalmazandók. Szabályozta az esküdtek életkori, vagyoni, jövedelmi censusát, az esküdtképeség hatályát a különböző bíróságokon és eljárásokban, külön klauzulákkal Londonra avagy a kivételekre, amely bíróságokra nem vonatkozott. Az esküdti szolgálat alóli mentességeket is bővítette. Az esküdtképesek megyei jegyzékét minden évben újra kellett szerkeszteni. Ezt a munkát a rendőrfőnökök felügyelték, de ténylegesen az egyházkerületi templomgondnokok valamint a községi és szegényügyi felügyelők végezték. A különleges esküdtszék alkalmazását törvény írhatta elő, de adott esetben azt a vádló illetve a vádlott indítványozhatta, polgári perben pedig a felek bármelyike mindazon ügyben, amely egyébként esküdtbíróság elé tartozott. A törvény tárgyi hatálya a halottképek melletti esküdtszékre nem terjedt ki, a városi bíróságokon pedig minden szándéka ellenére *de facto* nem sikerült neki következetesen érvényt szerezni.

A törvényt egészen 1974-ig használták az általános esküdtképeség meghatározására. A censusok végül nem alakultak át számottevően, így a kvalifikáltak köre sem szélesedett oly lényeges mértékben, mint azt várták. Ráadásul a legtöbb érintett inkább tehetetlenként élte meg az esküdtként való ítélkezést, nem pedig olyan állampolgári jogként, amelynek bővítéséért kifejezetten küzdeni kellene. A törvény szemben az eredeti kormányzati tervekkel általában csak a megyei esküdtbíróságokra tartalmazta a szervezési szabályokat. Így hatálya számos esküdtszékre nem terjedt ki. A szoros értelemben vett, tehát az esküdtszék előtti eljárásjogi kérdéseket pedig egyáltalán nem érintette. E tárgyban csak 1974-ben fogadott el új törvényt a parlament, amelyben a vagyon censusokat megszüntette, és a választójoghoz kötötte a rendes esküdtképeséget. A kizáró okok katalógusa, valamint a különleges esküdtszékekre esküdtjeire vonatkozó rendelkezések 1870-ig szintén nem változtak, a nemi diszkrimináció, tehát, hogy nők nem lehettek esküdtek 1919-ben, maguk a speciális

esküdtszékek 1949-ben, míg a vádesküdszékek 1933-ban szűntek meg – vetíti előre összegzésében a szerző.

A következő, hatodik fejezetben a szerző a viktoriánus kor változásait veszi sorba. Bár az 1832. évi változások a közjog, nevezetesen a választójog területére estek, közvetetten az esküdtszékre is kihatottak. Az angol törvényhozás 1837-38-ban jelentősen szűkítette azoknak a bűncselekményeknek körét, amelyekre halálbüntetés is kiszabható volt. A fővesztés helyébe a büntetőgyarmatokra való transzportálást állította. Ez a lépés az esküdtek rokonszenvére talált. A jogot tulajdonképpen kijátszó, diszkrecionális kegyes felmentések száma érezhetően csökkenésnek indult.⁸

Összességében a 19. század első harmada volt az angol esküdtszék aranykora. A század közepén kezdetét vette azaz ellenáramlat, amely végül a háttérbe szorulását eredményezte. Ennek jelentősebb törvényei a következők. voltak. Elsőként az 1848. évi sommás igazságszolgáltatási törvény (*Summary Jurisdiction Act*) vette ki a 16. életévüket meg nem haladottak büntetőpereinek jelentős részét az esküdtszék hatásköréből, és a sommás rendőri bírászkodás feladatai közé utalta. A kis értékre elkövetett lopásokkal összefüggésben az 1855. évi büntető igazságszolgáltatásról szóló törvény (*Criminal Justice Act*) tette lehetővé az ügynek esküdtszéken kívüli, szintén a rendőrbíró előtti eldöntését, ha a rendes bíró is beleegyezett és azt az elkövető sem ellenezte. Ez igazi fordulópont volt az angol esküdtszék történetében, mivel a kisebb lopások a bünvádi eljárások jelentős részét képezték. Az 1879. évi újabb sommás eljárási törvény még tovább ment. A 12 évnél fiatalabb elkövetők körében az emberölés kivételével minden bűncselekmény szankcionálásának lehetőségét megnyitotta a rendőri bírászkodás előtt, ha azt a rendes bíró, a terhelt és törvényes képviselője is elfogadta – vázolja fel a büntetőeljárás főbb elemeit Antal Tamás.

A magánjogi vitákban alkalmazott esküdtszékek (*assize*) is működési problémákkal küzdöttek a viktoriánus korban. Az egyre összetettebb ügyeket tárgyaló felsőbb bíróságok egyre több magasan képzett tagokból álló különleges esküdtszék (*special jury*) igényéltek, miközben az erre alkalmas esküdtek száma ezt az igénynövekedést nem követte. 1870-ben ezért a parlament úgy határozott, hogy a cenzus a speciális esküdtszék esetében módosuljon.

Az 1854. évi *common law*-t érintő eljárásjogi törvényben (*Common Law Procedure Act*) először biztosították annak lehetőségét, hogy a tények kérdésében nem kell minden esetben a magánjogi esküdtszék igénybe venni a felsőbb bírói fórumok előtt. A bíró határozata pótolhatta az ítéletet. A polgári jellegű perekben különösen a gazdasági-kereskedelmi tárgyúakban az esküdtszék 1883 után pedig már jogszabály alapján sem volt kívánatos, még a hagyományos ténymegállapításban sem. Ha a felek nem akarták a laikus bírászkodást igénybe venni, pereskedhettek a kereskedelmi szakbíróság (*Commercial Court*) hivatásos bírái előtt, illetve az egyéb bírák is dönthettek úgy egy-egy ügyben, hogy az esküdtszék közreműködése mellőzhető. Ez paradigmátikus változást hozott az angol törvénykezésben, mert addig a bírák ténykérdésekkel rendszerint nem foglalkozhattak – nyomatékosítja a szerző.

1846-ban jöttek létre a modernkornak megfelelő megyei bíróságok (*county court*) amelyek nem azonosak sem a 11. századtól létező grófsági közgyűlésekkel, sem a középkori cirkáló bírászkodással (*general eyre*). Az évszázad végének törvénykezési szervezeti változásai közül a felsőbb bírósági rendszer bonyolult átalakítását az 1873., 1876. és 1880. évi törvények végezték el, azonban ezek közvetlen hatással az esküdtszékerekre nem járt. Bár meg kell jegyezni, hogy a Lordok Házát kivéve az érintett fórumokon is alkalmaztak olykor speciális esküdtszékereket. Szintén fontos kiemelni, hogy míg az esküdtszékerek rendszerint első- és végső fokon ítélték, addig a felsőbb bíróságok elsődlegesen nem jogorvoslati fórumokként

⁸ A témához a szerzőtől lásd továbbá: Az angliai esküdtszékerek rendszer kritikája és reformja a 19. század elején. In Jogtudományi Közöny, 70. évf., 2015/2. szám, pp. 79-89.

szerveződtek, hanem különböző, kiemelt hatásköreik voltak.

Az évszázad végén az esküdtszék intézményének társadalmi presztízse általában továbbra is magas volt, annak ellenére, hogy hatáskörét egyre szűkebbre vonták. A nagy tárgyi súlyú büntető, a sajtóvétségi és rágalmazási polgári perekben még mindig a rendes esküdtszék ítélte a századfordulón.

A megyei kisebb bíróságok újjászervezése kapcsán a szerző az 1821-től 1846-ig tartó sorozatosan elvetett reformelképzeléseket mutatja be, amely során a szabályozás célja az volt, hogy a megyei bíróságokon a kis pertárgyértékű adóssági ügyeket részben kivegyék az esküdtszék hatásköréből, illetve csökkentsék az esküdtek számát, sőt, hogy jogászok váltsák fel a laikusokat, végül, hogy részben leszállítsák a pertárgyértéket. 1846-ban végül egyensúlyt teremtve az addigi nézetekben, a javaslatot elfogadták. Ez szűkítette a kiválasztásba bevonható jogászok körét, kizárva közülük az ügyvédeket, a kormánynak pedig a kinevezési folyamatba a lordkancelláron keresztül jelentős befolyást engedett. Ugyanakkor meghagyta a lehetőséget a magasabb fórumok előtti pereskedésre is, ha a felperes a magas perköltséget vállalni kívánta, illetve a jogszabály nem tette kötelezővé az esküdtszékét. Országosan akkor 491 ilyen kis pertárgyértékű ügyekkel foglalkozó megyei bíróság jött létre. Az esküdtszék ezen a fórumon öt laikus főből állhatott, és csak bizonyos esetekben volt kötelező.

Az 1825. évi törvény első, novelláris jellegű kiegészítésére 1862.évi 107. törvénnyel került sor. Egyik fő rendelkezése az esküdtképesek jegyzékének összeállítását szabályozta Esküdtszéki szabályzat (*Jury Precept*) néven. A rendőrkapitányok korábbi, az esküdtekkel kapcsolatos hatásköreinek nagy részét megszüntették. Területi hatálya Angliára és Wales-re terjedt ki, London kivételével. Ennek folytatása volt az 1870. évi esküdtszéki törvény. Területi hatálya szintén Angliára és Wales-re irányult, tárgyi hatályát tekintve pedig főként a különleges esküdtszék intézményét és az egységesített eljárási díjszabásokat érintette. Jóllehet a speciális esküdtszék már főként kereskedelmi vitákban régóta alkalmazták, ez az gyakorlat a szokásjog részét képezte, mivel első jogszabályi rendezése csak az 1825. évi törvénnyel valósult meg. A törvény szabályozta az esküdtképességet, a vagyoni cenzust, a lajstromösszeállítás mikéntjét, az esküdtek díjazását és a mentességi eseteket. Bár a különleges esküdtszék népszerűsége mérséklődni kezdett, de az intézmény csak 1949-ben szűnt meg.

A londoni parlament nem csupán Anglia és Wales, hanem Skócia és Írország részére is hozott törvényeket. Az esküdtszékeket az ottani sajátosságok figyelembe vételével törekedtek megszervezni vagy fenntartani a 19. században is, ami rendszerint az esküdtképesség tekintetében adott engedményeket jelentette, igazodva az eltérő társadalmi és jövedelmi viszonyokhoz. Kiemelendő, hogy az ír esküdtek felmentési hajlama nagyobb volt, mint brit kollégáiké, az elítélésre vagy marasztalásra ritkábban voltak hajlandóak, különösen a kisebb súlyú perekben. A vallási szembenállás hatásáról nem is beszélve.

Rendkívül izgalmas a brit laikus bíraskodást és az angol „remekjogászok” gondolatait összevető hetedik fejezete a könyvnek. Ebben a szerző öt kiváló, mind az elméletben, mind a gyakorlatban jelentős karriert befutott jogász életútját és az esküdtszékét érintő álláspontjukat mutatja be. A vázlatos szakmai életrajzok emberközeli hozzájárulást hoznak az intézmények szárazabb jellegét.⁹

Jeremy Bentham (1748-1832), a nagy utilitarista filozófus esküdtszékekkel kapcsolatos munkásságában összegezte mindazt, ami az angol-szász jelenkorunkban főként az amerikai esküdtszék árnyoldalait képezi. Az 1821-ben közzétett írásában többek között azt vizsgálta, milyen mértékben tudott megfelelni a szóban forgó jogintézmény a hivatásos bírák ellenőrzése feladatának, amely habár indirekt módon az egyik fő funkciójukká vált vagy csak

⁹ A témához a szerzőtől lásd még: A brit esküdttbíráskodás és az angol „remekjogászok” a 19. században. In Forum: Acta Juridica et Politica, 9. kötet, 2019/2. szám, pp. 5-16.

kellett volna válnia az angol esküdteknek. Támadta a korrupció lehetőségét, az esküdtek szolgálkúságát, az érdemi döntés hatalmának befolyásolhatóságát. Legszívesebben megszüntette volna az esküdtszék intézményét, de mivel erre nem látott esélyt különféle reformokat javasolt, köztük az egyhangúság megszüntetését. Sőt, az ülnökrendszerhez hasonló intézmény bevezetését is felvetette.

James Fitzjames Stephen (1829-1894) nagytekintélyű brit jogász, kodifikátor és jogpolitikus, akit még India kormányzótanácsába is kineveztek az igazságügyért felelős tagnak. Elsősorban bírónak és professzornak tartotta magát, így számos irodalmi munkát alkotott elméleti és gyakorlatai nézeteiről, e tekintetben különösen a büntetőjog, a modern állameszmék és a brit birodalmi, gyarmati politikák álltak hozzá közel. Az esküdtszéki eljárások közül a bűnvádiakat vizsgálta. Nézete szerint az ártatlanság vélelme a valóságban nem meggyőző intézmény, mivel bíróként úgy látta, hogy a megvádolt emberek összességében többé-kevésbé bűnösök voltak. A vádeszküdtszék intézménye kifejezetten ellentétben állt az ártatlanság vélelmével, hiszen már a tárgyalás előtt bűnösnek tartotta az esküdtszék a terheltet. Valójában Stephen a két esküdtszék egyidejű alkalmazását vitatta ezzel az érveléssel ezen belül pedig inkább a vádeszküdtszék létjogosultságát kérdőjelezte meg.

Robert Day (1746-1841) jogász munkásságának nagy részét Írországból fejtette ki. Az Admirális Bíróságának ügyésze, a dublini királyi bíróság elnöke majd az ír Királyi Tábla (*King's Bench*) bírójává, parlamenti képviselővé. Az esküdtszék szerepéről, a tény- és jogkérdések különbségéről, az esküdtszéknek a jogkérdések felülbírálásának tilalmáról, a vád- és kiseszküdtszék (ítélő esküdtszék) viszonyáról értekezett. A vádeszküdtszék garanciális szervnek tartotta az állami vádhatósággal szemben. Dicsérte az 1792. évi sajtóvétségi törvényt, amely alapján az esküdtszék politikai befolyástól mentesen, végérvényesen dönthettek rágalmazási perekben.

Thomas Erskine (1750-1823) ügyvéd, bíró, koronaügyész, lordkancellár, liberális politikus, a politikai közszabadság egyik legjelentősebb alakja Angliában. Jelentős szerepe volt az 1792. évi sajtótörvény elfogadtatásában. Leghíresebb ügye, amikor koronaügyészként képviselte a vádat Karolina királynét elleni hűtlenségi perben 1820-ban, amikor IV. György ekként akarta megszüntetni fennálló házasságát. Erskine azonban ejtette a vádat, amikor a Lordok Háza előtti tárgyalás során belátta, hogy az alaptalan. Kitűnő szónok volt, értően bánt az esküdtszékkel, minden rezdülését ismerte a tárgyalóterem hangulatának, amelyet egy jögesettel példáz a szerző.

Henry Brougham (1778-1868) ügyvéd, lordkancellár és elismerésre méltó *whig* politikus. A fenti ügyben ő védte Karolina királynét és elérte hogy a koronaügyész ejtse az alaptalan hűtlenségi, ti. házasságtörésről szóló vádat. Az 1832. évi törvénykezési reformok előkészítésében vett részt, majd a Központi Büntető Bíróság (*Old Bailey*) az ő kezdeményezésére alakult át a mai formájára. Jogász-politikusi érdemeiért *peer* címet adott neki az uralkodó. Élete talán legnagyobb hatású beszédét 1828-ban fejtette ki a Közösségek (Közszabadok) Házában (*House of Commons*). Középfokú polgári bíróságokat akart felállítani. Sikeresen szállt síkra a halálbüntetés eltörléséért, amit jelentős részben vissza is szorítottak. Az alkotmányosság megőrzése érdekében támogatta az esküdtszék intézményét.

A 19. századi brit laikus bíráskodás magyar szemmel fejezetben a szerző a hazai igazságügyi reformokat és az esküdtszék Magyarországon való meghonosodásának lépéseit felsorolás-szerűen inkább csak jelzi, mint tárgyalja. Így az 1843-44. évi bűnvádi eljárási javaslatot, az 1848. évi Deák-féle sajtóesküdtszéki igazságügyi miniszteri rendeletet. Szemere Bertalan 1837-es úti jegyzeteit. Majd 1867-ből sajtóesküdtszék magyarországi reaktiválását, míg 1871-ből az erdélyi bevezetését. Ezt követően tér a későbbi igazságügyi miniszter Szilágyi Dezsőre, aki a következő alfejezetben kifejtett angliai tanulmányútjára a megbízást 1870-ben kapta Horvát Boldizsár igazságügyi minisztertől, hogy fél éven keresztül

tanulmányozza a büntető anyagi és eljárásjogot. Szilágyi ekkor fedezte fel az esküdtbíráskodást és hazatérve annak legelkötelezettebb hívévé vált. Az ő érdeme, hogy az 1896-os bünvádi perrendtartásba az esküdtszék előtti főtárgyalás bekerült. Az indokolás általános részében kifejtett gondolatok Szilágyié.

Szilágyi először pesszimista volt az esküdtszékkel szemben, ami viszont csak olvasmányélményeiből fakadt. Míg közvetlen tapasztalatának fő forrása a Központi Büntető Bíróság (*Old Bailey*) volt, amely a preconcepcióját jelentősen megváltoztatta. Tanulmányútja során az esküdtek perbeli funkciójukhoz való hozzáállását vizsgálta, azt, hogy mennyire érzik át felelősségük súlyát a közbenső ítélet meghozatalakor. Kötelességtudónak, tárgyilagosnak látta őket. Akkor is fegyelmezettek voltak, amikor a törvény szerint súlyos büntetést kellett kiszabnia a bíróságnak a bűnösség megállapítása következményeként. A bírói szakmai tanács az esküdtek részére, a kegyelemre ajánlás lehetősége, a bírák szerepének eltérése, a bírák bizonyítást követő tényösszegzésre irányuló tevékenysége, tehát az, hogy a bíró az esküdtekhez képest alárendelt szerepben van, mivel köti őt a verdiktjük, valamint az ügyvédek megbecsültsége mind-mind egytől egyig felkeltik Szilágyi figyelmét, aki akkor volt Angliában, amikor egyaránt megfigyelhette az esküdtszék közép- és koraiújkori gyökereit valamint a folyamatban lévő reformok útján feltárt hibákat, az elméleti és gyakorlati kritikákat és a kitűzött törvénykezési célokat. Ez az élményegyüttes nem véletlenül tett rá maradandó hatást.¹⁰

V. Jelenkor

Időben a jelenkorhoz érve, a huszadik század kihívásai című fejezetben (120-128. o.) az esküdtszék tulajdonképpeni utolsó időszakáról eseménytörténeti vázlatot és az esküdtszéki reformok sorában jelentőségére tekintettel a Lord Morris-féle bizottság megállapításainak összegzését olvashatjuk.

Az első világháború idején a magánjogi keresetek esküdtek közreműködésével történő elbírálásának még a meglévő eseteit is felfüggesztették, és egyértelmű volt, hogy a hadiállapot megszűntével sem kívánta a törvényhozás a magánjogi esküdtszék egykori státuszát helyreállítani. Csupán a becsületsértési és rágalmazási perekben, illetve néhány különleges eljárásában hagyták meg a laikusok közreműködésének szükségességét. Ezzel a polgári peres eljárásban az esküdtszék 1918 után kivételessé, a rendes bírák szakmai szerepe pedig mind meghatározóbbá vált. 1919-ben az esküdtképességet a parlamenti választójog után kiterjesztették a nőkre, megkívánva ugyanakkor, hogy a vagyoni kvalifikációs követelményeket ők is teljesítsék. 1945 után a polgári eljárásjogban az esküdtszék végleg elveszítették szerepüket, a bíróságok a diszkrecionális hatáskörükben egyértelműen nem éltek az esküdtszék elé utalás jogával, s csak néhány keresettípus követelt meg kötelezően esküdtszékot.

Az esküdtszéki rendszer reformját a Lord John Morris-féle kormánybizottságra bízták. A tizenegytagú bizottság 1965-ben ült össze és látteleletét adta az esküdtszék állapotának, egyben előrevetítette a szükségesnek ítélt reformokat is. Az első részben lényeges előkérdésekkel foglalkozott. Az esküdtszék történetével, típusaival, az esküdtképességgel,

¹⁰ A témához a szerzőtől lásd még: A 19. századi brit laikus bíráskodás magyar szemmel: Szilágyi Dezső az angol esküdtszékéről. In Tóth Judit (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2015, pp. 339-353. Valamint uő: Az esküdtszék fogadtatása az 1896. évi bünvádi perrendtartás országgyűlési vitájában. In Jogtörténeti Szemle, 19. évf., 2017/1-2. szám, pp. 64-71. és Párhuzamos intézmények az angol és a magyar esküdtszék történetéből. In Mezey Barna (szerk.): Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában. Gondolat Kiadó, Budapest, 2021, pp. 22-31.

annak kritikájával és a mentességekkel. A második részben a rendszer adminisztratív hátterével, hivatalnokokkal, bíróságokkal együtt. A harmadik részben a bíróságon folyó tényleges munkát és az ezzel kapcsolatos jelenségeket vizsgálták meg, végül tartalmazott egy vegyes mellékletet jobbára iratmintákból. A bizottság jelentését a mai napig megbízható forrásnak kezelik az intézményt kutatók, amint arra Antal Tamás felhívja a figyelmet.

Többek között a bizottság munkájának és javaslatának eredményeként 1974-ben az esküdtképességet illetően a vagyoni cenzus megszűnt, és minden tizenhét és hatvanöt életév közötti férfi és nő esküdtképessé vált, ha törvényesen legalább öt évet élt tizenhárom éves kora után az Egyesült Királyság területén, és felvették a parlamenti vagy helyi önkormányzati választásokhoz összeállított választói névjegyzékbe. Az esküdtképesség tehát állampolgári joggá vált. A mentességek eseteit újból rögzítették, majd 1984-ben és 2003-ban újra szabályozták őket.¹¹

A vádesküdszékek 1933-ban *de jure* megszűntek, hatáskörüket alakilag a bíróságra ruházva át, kivéve Londont és Middlesex-t, ahol 1948-ig maradtak meg. Hatalmas fordulatot jelentett, hogy a büntetőeljárásban 1967-től már elég a minősített többség is az esküdtszék határozatában. Az 1977-ben és 1988-ban elfogadott törvényekben pedig tovább bővítették azokat a bűncselekményeket, amelyek elbírálása az esküdtszék mellőzésével történik. 1993 óta körülbelül harminc olyan bűncselekmény létezik, ahol az esküdtszék alkalmazása a közbiztonság és a védelem megegyezése alapján választható. A leginkább a halottképek esküdtszéke (*coroner's jury*) őrizte meg az eredeti, középkori jellegét, mivel feladata még a második világháború után is csak a tények megállapítása volt.

A fejezetet fő mondanivalója az a táblázatba foglalt empirikus adatokkal is alátámasztott rezignáló megállapítás, miszerint mire az esküdtképesség a nemi-társadalmi-vagyoni diszkrimináció megszüntetésével és a vagyoni cenzus eltörlésével mindenkire egyenlő mértékben alkalmazható állampolgári joggá vált, addigra az intézmény alkalmazhatóságának körét vonták olyan szűkre, hogy az eredettől függően legalább nyolcvévszázados történelme alatt nehezen megszerzett joggal gyakorlatilag ma már csak ritkán élhetnek a brit laikusok. A jog tehát kiüresedett avagy látenssé vált.

A szerző az esküdtszék évszázados jogintézményeinek Angliában és Európában megvalósuló összehasonlításával az utolsó fejezetben részben visszatér a 19. századra, illetve, amennyiben az esküdtszék intézménye a 20. században még fennállt, akkor természetesen nem áll meg a századfordulónál. Az alábbi kérdések mentén Európa számos (voltage) országának az esküdtszékét hasonlítja össze az angolal, illetve őket is egymással.

Jogi, politikai vagy igazságszolgáltatási intézmény-e az esküdtszék? Tágabb és szűkebb értelemben adható válasz a kérdésre. A szerző jogi eszközként vizsgálta. Büntető ügyek is vagy csak sajtóügyek tartozzanak-e a hatáskörébe? Mekkora legyen a tagjainak műveltsége? Mekkora cenzust követeljenek meg az összeállításakor. Szolgálati lajstrom megalkotásában kik vegyenek részt? Milyen gyakorisággal zajljanak az ülésszakok? Miként történjen a visszautasítási jog (rekuzációs jog, *voir dire*), tehát az, hogy a vád és/vagy a védelem visszautasíthatja a neki nem tetsző esküdtjelöltet, ezáltal nem válhat esküdtté. Hány féle esküdtszék létezzon? Legyen-e vád vagy csak ítéző esküdtszék? Legyen-e speciális (különleges) esküdtszék? Az eljárás során a feleknek, tanúknak stb. felteendő kérdések szerkesztésének joga miként alakuljon? A bírói reaszumálás, összefoglalás, véleménynyilvánítás tartózkodó avagy határozott, iránymutató legyen-e? Az esküdtek a szavazás során titkosan vagy nyíltan hozzák meg a döntést? Ehhez egyhangú vagy minősített vagy sima szótöbbség szükséges-e? Végül miként alakuljon a bírák határozata és az

¹¹ Az angol esküdtszék változásai a legújabb korban. In Kis Norbert – Peres Zsuzsanna (szerk.): Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára. *Studia sollemnia scientiarum politico-cameralium*. Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., Budapest, 2017, pp. 11-18.

esküdszék ítéletének viszonya, nyílik-e fellebbezésre lehetőség?

A mű függelékében három esküdszéki tanulmányt olvashatunk, amelyek egymással összefüggő közlemények. Mindegyik írás a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium saját folyóiratában, a Jogtudományi Szemlében jelent meg 1870-ben a 2. és a 4. füzetben az 54-61. és 145-156. oldalakon. A szerzőik nevét nem tüntették fel, de minden valószínűség szerint legalább a harmadikat Szilágyi Dezső írta. Ezek a következők: I. Az angol és francia esküdszéki elnökök közti különbség. II. Csak a ténykérdések felett ítélnék-e az esküdtek? III. Adalékok az esküdszéki intézmény és eljárás köréből. Antal Tamás művét végül rövid angol nyelvű összegzéssel zárja.

VI. Értékelés

A szerző példamutató alaposággal tárta fel az angol szakirodalmat, és világos magyarázatával tette a hazai olvasó számára is közérthetővé a többnyire csak filmekből ismert és így eshetőlegesen megérteni próbált intézményt. Természetesen a félreértéseket csak növeli, hogy az amerikai esküdszék működése más, mint az angol. Így a kötet hiánypótló a hazai irodalomban. A nyelvezete és okfejtése szintén könnyen követhető, az idegenszavak pedig csak látszólag burjánzanak, azokra éppen a tanulás és az esküdszékek típusainak megkülönböztetése érdekében szükség van. Jóllehet a középkori részeken az olvasó már-már éppen azt érzi, hogy az eljárási részletszabályok uralják a fejezetet és elvész a mondanivaló, valójában ez az érzés kétélű kard. Hiszen a szerző éppen azokat a kérdéseket válaszolja meg részletekbe menően, amelyeket az olvasó akaratlanul is feltesz (de mi történik, ha...?), ugyanakkor ezzel már az olvashatóság határát éri el a szerző, ám mindig pontosan tudja, hol húzza meg az aprólékosság vonalát.

A kritikánk így a tartalmi dicséret mellett valójában pusztán a szerkesztési utómunkálatokra terjedhet ki. Hiszen a megértést még inkább elősegítette volna egy fogalomgyűjtemény, de legalább egy angol-magyar szószedet a kötet személy- és helynévmutatóján túlmenően. Ahogy szintén kívánatos lett volna egy-egy tömör bíróságszervezeti összefoglalás a fejezetek (korok) elején, de legalább egy-egy szervezeti ábra az adott kor bíróságának rendszeréről, még ha jelenlegi tudásunk alapján nem is tudnánk minden bíróságot egyértelműen elhelyezni benne, azaz lógnának a levegőben. Az ábrák és a szószedet mellett a rendkívül bő jogszabálylista is inkább függelékbe vagy mutatóba kívánkozik a mű végén, mintsem az adott fejezeteknél elhelyezett lábjegyzetbe. Tekintve, hogy a kora újkori, beleértve a György-kori részeket is, fejezetek közel felét a teljes angol nevével hivatkozott törvények teszik ki, így tisztában vagyunk vele, hogy ezek a fejezetek aránytalanul rövidek, inkább rezümék lettek volna. Éppen ezért állnak éles különbségben mind a megelőző középkori, mind az őket követő 19. századi fejezetekkel. Rendkívül könnyen érthetőek, mivel a nagyobb összefüggésekre, folyamatokra koncentrálnak. Talán itt ellentétben a középkorral több részlet elfért volna. Az elméleti-intézménytörténeti kifejtéseket a középkori fejezetekben *writ*-formulák illetve jogeset, a kora újkoriakat pedig szintén jogesetek színesítik, pontosabban nemcsak színesítik, hanem ezeken keresztül világlik ki az intézményekről írt fejtegetés lényege. A remekjogászokat bemutató fejezet, pedig szó szerint emberközelivé teszi az esküdszék működését, míg Szilágyi Dezső esetében ez az emberközeliség egy erős akaratú és nagyformátumú személyiség bensővallomása, érzelmkinyilvánításává alakul át. A fejezetek végén egy-két hozzájuk illő képet láthat az olvasó, az viszont már *nomen est omen*, hogy „az alkotmányos monarchia >>rövid<< évszázada” fejezetet csakúgy, mint az utolsót egy képpel megrövidítették, a fejezet végéről a kép ugyanis hiányzik, ez viszont természetesen a kötet érdeméből semmit sem von le, inkább csak a latin szentencia örökérvényűségét mutatja.

A művet és a résztanulmányokat remélhetőleg minél többen fogják olvasni, és ha máskor nem, legalább filmnézés közben gondolatban alkalmazzák az olvasottakat.

Felhasznált irodalom:

Antal Tamás: A bírák helyzete a középkori német jogkönyvekben és az angol szokásjogban. In *Jogtudományi Közlöny*, 67. évf., 2012/5. szám, pp. 233-239.

Antal Tamás: Az angol esküdtszék történetének rövid foglalata. In *Forum: Acta Juridica et Politica*, 3. kötet, 2013/2. szám, pp. 5-29.

Antal Tamás: Ranulf Glanvill jogkönyve és az angol esküdtszék felemelkedése. *Jogtudományi Közlöny*, 69. évf., 2014/9. szám, pp. 401-410.

Antal Tamás: Ranulf Glanvill és a common law születése. In Jakab Éva – Pozsonyi Norbert (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014, pp. 11-22.

Antal Tamás: Az angliai esküdtszéki rendszer kritikája és reformja a 19. század elején. In *Jogtudományi Közlöny*, 70. évf., 2015/2. szám, pp. 79-89.

Antal Tamás: Az angol esküdtszék fejlődése a közép- és a korajútkorban – a Magna Chartától Morus Tamás peréig. In *Jogtudományi Közlöny*, 70. évf., 2015/10. szám, pp. 477-486.

Antal Tamás: A 19. századi brit laikus bíráskodás magyar szemmel: Szilágyi Dezső az angol esküdtszékekről. In Tóth Judit (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2015, pp. 339-353.

Antal Tamás: Az esküdtszék fogadtatása az 1896. évi bünvádi perrendtartás országgyűlési vitájában. In *Jogtörténeti Szemle*, 19. évf., 2017/1-2. szám, pp. 64-71.

Antal Tamás: Az angol esküdtszék változásai a legújabb korban. In Kis Norbert – Peres Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára*. *Studia sollemnia scientiarum politico-cameralium*. Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., Budapest, 2017, pp. 11-18.

Antal Tamás: A brit esküdtbíráskodás és az angol „remekjogászok” a 19. században. In *Forum: Acta Juridica et Politica*, 9. kötet, 2019/2. szám, pp. 5-16.

Antal Tamás: Az angol esküdtszék története. *Iurisperitus* Kiadó, Szeged, 2019, pp. 172.

Antal Tamás: Párhuzamos intézmények az angol és a magyar esküdtszék történetéből. In Mezey Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2021, pp. 22-31.

Antal Tamás: A középkori angol bírászkodás sajátosságai. In Bódiné Beliznai Kinga – Gosztonyi Gergely (szerk.): Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére. ORAC Kiadó Kft., Budapest, 2023, pp. 11-16.